

shumacije. To je bio samo jedan od planova za 2011. godinu. Spominje se i intenziviranje istraživanja na području Vojvodine te daljnja potraga za dokumentacijom, tj. spiskovima strijeljanih za Beograd, Kragujevac, Šabac, Bor, Negotin i dr.

Izveštaj zaključuju popis članova i suradnika (str. 55.–57.) i sažetak preveden na engleski (str. 58.–60.).

Iako se u svome početnom radu Komisija suočila s mnogim problemima – nedostatak relevantne građe, manjak istraživačkog osoblja i financijske pomoći – postignuti su rezultati, zahvaljujući naporu i entuzijazmu pojedinaca, respektabilni. Već postojeći metodološki okviri i iskustva, preuzeti od Komisije za uređenje pitanja prikrivenih grobišta Vlade Republike Slovenije, olakšali su organizacijske muke. Veliki rezultati slovenske Komisije, kao i predočeni jednogodišnji rezultati Komisije Republike Srbije, samo još očitije ukazuju na nedostatak sličnog rada u Hrvatskoj. Jedino što možemo zaželjeti jest što više ovakvih godišnjih izvještaja u nadi da će upravo oni biti poticaj da se i u Hrvatskoj krene s konkretnim radom te da uvijek prisutna načelna dobra volja bude popraćena i prepoznatljivim rezultatima.

MARTINA GRAHEK RAVANČIĆ

Slobodan SELINIĆ, *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi (1945-1955)*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 2010., 715 str.

Nizu knjiga objavljenih u posljednjih dvadesetak godina o vanjskoj politici poslijeratne Jugoslavije odnosno međunarodnim odnosima Jugoslavije s pojedinim državama, objavljenih ponajprije u Beogradu, što je razumljivo s obzirom na pristup arhivskom gradivu, pripada i knjiga S. Selinića o jugoslavensko-čehoslovačkim odnosima. Ova knjiga “biblijskog obima” vrlo pomno secira uspone i padove u odnosima dviju vršnjakinja stasalih na ruševinama Austro-Ugarske Monarhije koje su zbližile, a potom i, uvjetno rečeno, zavadile nacionalne komunističke partije.

U “Predgovoru” (str. 9.–24.) Selinić u kratkom presjeku jugoslavensko-čehoslovačkih odnosa od 1918. do 1948. rječito, pitko i eruditski naglašava sve važne dodirne točke, sličnosti i različitosti dviju država te daje pregled arhivskih izvora i literature vezanih uz naslovljenu temu. U “Uvodu” (str. 25.–38.) istim pristupom pojašnjava srpsko-češke političke i kulturne veze, koje datiraju od početka XIX. st., daje kratki pregled uspostave čehoslovačke države kao i njen nestanak pod naletom nacionalsocijalizma. U prvome dijelu (str. 41.–281.), naslovljenom “Prijateljstvo iznad nesporazuma 1945 – 1948.,” Selinić je obradio politička i vojna događanja pred kraj Drugog svjetskog rata i uspostavljanje odnosa između dviju država koje su gradile “narodnu demokraciju”. Vrhunac dobrih odnosa bio je petodnevni posjet Josipa Broza Tita Čehoslovačkoj u ožujku 1946., kada se sastao sa svim značajnim ljudima iz čehoslovačkog političkog života, te je u svibnju 1946. sklopljen i “ugovor o prijateljstvu”. On je trebao biti, prema procjeni jugoslavenske stra-

ne, uporište za obranu protiv “moguće njemačke agresije”, ali je istodobno bio potaknut i snažnim pozitivnim dojmovima jugoslavenskog izaslanstva “jačinom” komunista u čehoslovačkoj politici te velikim potencijalom čehoslovačke industrije i poljoprivrede. Autor je sažeo gospodarske i ekonomske različitosti, ali i neke sličnosti gospodarstava Čehoslovačke i Jugoslavije koje su bile povezane i u predratnom razdoblju. Nakon rata dvije su zemlje bile dio istog političkog i ideološkog okvira te se s razgovorima o trgovinskoj razmjeni i samom razmjenom krenulo već 1945. godine. U sljedeće dvije godine potpisano je nekoliko “specijalnih trgovačkih sporazuma” kojima je Jugoslavija željela po uzoru na Čehoslovačku razvijati svoju industriju, što je dovelo do svojevrsnog paradoksa. Naime, jugoslavenska se strana požalila da iz Čehoslovačke Jugoslavija uvozi “gotove proizvode”, tvornička postrojenja, strojeve i sl., a da se iz Jugoslavije izvoze u Čehoslovačku samo sirovine i da je to svojevrsna “eksploatacija Jugoslavije”. Potom je vrlo podrobno obrađena kulturna i znanstvena suradnja, kao i školovanje jugoslavenskih đaka i studenata u Čehoslovačkoj. Na području kulture iznova je zajednički nazivnik za dobru suradnju bio političko-ideološke naravi, no sovjetizacija na području kulture bila je više uzor Jugoslaviji u suzbijanju “dekadentnog i štetnog” naslijeđa građanskog društva i izgradnji “borbenog realizma” i “socijalno angažirane umjetnosti”. Tradicija u novoj jugoslavenskoj kulturi i umjetnosti imala je svoje mjesto jedino ako je bila uporište za novu jugoslavensku vlast, što u Čehoslovačkoj nije bio slučaj, pa im se s jugoslavenske strane predbacivala nedovoljna “ideološka čistoća”. Osobito negativne ocjene o kulturnom životu Bratislave iznio je jugoslavenski ataše Zdenko Štambuk, koji se okomio na moderno slovačko likovno stvaralaštvo opisujući ga kao “neuspjelo imitiranje dekadentnog Zapada”. U travnju 1947. potpisana je i konvencija o kulturnoj suradnji Čehoslovačke i Jugoslavije, koja je krajem srpnja iste godine nadopunjena i bila je na snazi sve dok je čehoslovačka strana nije otkazala u listopadu 1949. godine. U većini jugoslavenskih republika osnovana su društva koja su promovirala čehoslovačko-jugoslavensku suradnju i prijateljstvo, pa je takvo društvo djelovalo i na hrvatskom području od 1946. godine. Jugoslaveni na čehoslovačkom području okupljali su se oko Jugoslavenskog narodnog fronta. Osobito su bili intenzivni međusobni dodiri u obliku gostovanja raznih umjetnika, umjetničkih skupina, priređivanja izložbi te prevođenja i objavljivanja književnih djela. Autor je vrlo detaljno naveo nastupe čehoslovačkih umjetnika u Jugoslaviji i jugoslavenskih u Čehoslovačkoj, ponajprije uvidom u jugoslavenski tisak toga vremena. U toj velikoj kulturnoj razmjeni sudjelovao je znatan broj hrvatskih umjetnika i umjetničkih skupina. Osobito je bila zapažena izložba “Slikarstvo i kiparstvo naroda Jugoslavije XIX i XX vijeka” postavljena u Slovačkom muzeju u Bratislavi, na kojoj su bili izloženi radovi i hrvatskih umjetnika (Ivan Rendić, Branislav Dešković, Ivan Meštrović, Josip Račić, Miroslav Kraljević i dr.). Radilo se i na razvijanju znanstvene suradnje, a prvi zadatak bilo je preispitivanje političko-ideološke podobnosti jugoslavenskih kulturnih i znanstvenih djelatnika koji su prije rata bili članovi raznih čehoslovačkih udruga i ustanova. Među nepodobnima našli su se s hrvatske strane Robert Frangeš Mihanović, inače član Češke akademije znanosti, a raspravljalo se i o Ferdi Šišiću, povjesničaru i profesoru na zagrebačkom Sveučilištu. Nekoliko liječnika s objiju strana više nije moglo ostati članovima u medicinskim udrugama objiju zemalja. Tako je primjerice predstojnik otorinolaringološke klinike u Zagrebu Ante Šercer smatran “narodnim neprijateljem” te udaljen s dužnosti i uskraćeno mu je počasno članstvo u češkoj liječničkoj udruzi. Ovakvih primjera bilo je s kulturnim i znanstvenim djelatnicima i u drugim republikama. Kao zanimljivost autor navodi i “borbu za umjetnike”, odnosno slučajeve odlaska jugoslavenskih umjetni-

ka u Čehoslovačku, o čemu je odlučivao i J. B. Tito, kao što je bio slučaj s troje opernih umjetnika (jedna od njih bila je i sopranistica Đurđica Milinković iz Zagreba) kojima je maršal zabranio odlazak jer se zabrinuo da se neće vratiti iz Praga. Masovnost kao odlika svih područja života i djelovanja u "narodnim demokracijama" dovela je i do velikog zanimanja za fizičku kulturu i sport općenito, tako da je i na tom području bilo suradnje. Razmjena na području obrazovanja bila je ponajviše jednosmjerna (odlazak iz Jugoslavije u Čehoslovačku), ali je bilo i primjera da su – posebice u svrhu istraživanja i upoznavanja zemlje, ljudi i kulture – čehoslovački studenti, znanstvenici i stručnjaci raznih područja dolazili u Jugoslaviju. Poseban fenomen bili su češki turisti koji su dolazili i prije, osobito na jadransku obalu. Autor je dao pregled najvažnijih čehoslovačkih i jugoslavenskih važnih datuma i proslava koje su dvije države uzajamno slavile, kao i obola koji su Česi dali u izgradnji Titova kulta (preimenovanje jedne tvornice vagona u "Zavod maršala Tita" te jednog rudnika u "Rudnik maršala Tita"). Zanimljiva je autorova analiza pod naslovom "Slika drugog" u kojoj nastoji sravniti međusobnu percepciju dviju bliskih i ujedno različitih država koja je, osobito s jugoslavenske strane, imala raspon od omalovažavanja, vjerojatno kao oblik zavisti prema češkoj "naprednosti", do veličanja, a oba su osjećaja bila potaknuta boljom gospodarskom i kulturnom razvijenošću Čehoslovačke. U knjizi je vrlo detaljno opisan odlazak, boravak, obrazovanje i rad učenika i studenata iz Jugoslavije u Čehoslovačku. Autor je istražio njihovu svakodnevnicu, prilagodbu sredini i kako ih je ta sredina primila, zatim njihovo slobodno vrijeme, korišteno i za "politički odgoj", te ispade nediscipline pojedinaca i oblike stipendiranja. Prvi dio knjige Selinić završava s nekim otvorenim pitanjima koja su dvije zemlje rješavale u poratnom razdoblju, a to se posebice odnosi na pitanje čehoslovačke imovine u Jugoslaviji, na iseljavanje Čeha i Slovaka iz Jugoslavije te restituciju jugoslavenske imovine iz Čehoslovačke. Osobito je znakovito da su vrlo jake i razvijene odnose u neposrednom poraću nagrizali problemi, što posebno dokazuju uvjeti iseljavanja Čeha i Slovaka iz Jugoslavije. Naime, razlozi za odlazak bili su više ekonomske naravi, a poticani su radi ostvarenja politike "reemigracije" koju je provodila čehoslovačka država. Jugoslavenska je strana to prihvaćala, ali je bila vrlo restriktivna u pogledu imovine iseljenika. To je značilo dugotrajno pregovaranje, nepostojanje međudržavnog ugovora o iseljavanju i u konačnici neshvatljiv nerazmjer u broju iseljenih Čeha i Slovaka koje iznosi čehoslovačka odnosno jugoslavenska strana. Jugoslavija je tvrdila da je tijekom 1946. i 1947. otpremljeno jedanaest transporta s 15 000 iseljenika, a Čehoslovačka navodi da je iz Jugoslavije iseljeno 5 200 osoba. Česi i Slovaci s hrvatskog područja zasigurno su sudjelovali u ovim iseljavanjima jer je u Daruvaru postojala Konzularna agencija pri kojoj je djelovala i "Reemigrantska komisija".

Drugi dio knjige (str. 355.–662.) naslovljen je "U senci informbiroa 1948/49-1953/55.". Prva faza tog problematičnog razdoblja trajala je tijekom 1948. i 1949., kada su češki komunisti, potpuno podčinjeni Sovjetima, ovladali češkom političkom scenom, a uživali su apsolutnu potporu jugoslavenskih komunista. Tada već znatno narušeni odnosi Jugoslavije i SSSR-a nužno su se morali odraziti i na čehoslovačko-jugoslavenske odnose. Uskoro su upućivane teške riječi optužbe na račun Komunističke partije Jugoslavije, iako je u početku među "običnim članstvom" Komunističke partije Čehoslovačke (Komunistická strana Československa), prema jugoslavenskim spoznajama, bilo i onih koji su pokazivali sklonost jugoslavenskoj strani. Takvi odnosi neminovno su se odrazili i na gospodarsku suradnju, koja je okončana tijekom prve polovine 1949. godine. Bila

je to, prema Seliniću, teška odluka za obje zemlje jer su prije toga našle dobar model gospodarske suradnje. Političko-ideološki razlozi koji su ih magnetski spajali sada su postali kamen spoticanja i političke direktive, osobito one iz Moskve, nadjačale su gospodarske probitke. I ovaj dio teksta autor je popratio brojnim podacima o realiziranju trgovinske razmjene i sporazuma o ulaganju između dviju zemalja. Ni kulturnu suradnju nije zaobišlo pogoršanje odnosa, koje se počinje iskazivati od ljeta 1948., a češki turisti od kolovoza 1948. otkazuju dolaske na Jadran. "Propagandni aparati" objiju zemalja sugerirali su javnosti što i kako misliti o onom drugom. Naprasno su okončavana školovanja jugoslavenskih đaka i studenata u Češkoj. Među studentima bilo je i onih koji su se opredijelili za Rezoluciju IB-a i nisu se vratili. Đaci i studenti koji su se vratili dočekani su kao "dostojni sinovi naših naroda i Partije". Prekid odnosa dviju zemalja odvijao se tijekom listopada 1949. godine. Čehoslovačka je svoju notu uputila 4. listopada, a Jugoslavija je odgovorila 22. listopada 1949. i time su odnosi formalno prestali. Uslijedilo je protjerivanje diplomatskih i svih drugih predstavnika Jugoslavije iz Čehoslovačke, a Jugoslavija je uzvratila istim mjerama. Otvoreno neprijateljstvo trajalo je od 1950. do 1953. godine. J. B. Tito potužio se 1951. britanskom veleposlaniku da istočnoeuropske zemlje vode "mali rat" protiv Jugoslavije i da će se zbog toga obratiti Generalnoj skupštini Ujedinjenih naroda. Čehoslovačka je također sudjelovala u raznim oblicima antijugoslavenske djelatnosti – od antijugoslavenske promidžbe do sudskih progona (najpoznatiji su slučajevi suđenja istaknutom čehoslovačkom dužnosniku Rudolfu Slánskom i vicekonzulu Jugoslavije u Bratislavi Šefiku Keviću), uhićivanja i ubojstava jugoslavenski orijentiranih osoba čehoslovačkog ili jugoslavenskog podrijetla (npr. prirodna ili nasilna smrt Dimitrija Dimitrijevića, predsjednika Jugoslavenskog narodnog fronta u Pragu i sl.). Osoblje diplomatskih predstavništava i "obični ljudi" objiju država bili su izloženi pritiscima, a neki su uhićeni i "obrađivani" metodama koje su uključivale i mučenje. Optužbe o "krvavim košuljama" zatočenika iznosile su obje strane. Čehoslovačka je optužila Jugoslaviju za plansko pripremanje uhićivanja Čeha i Slovaka koji su se željeli preseliti u Čehoslovačku. Poboljšanje odnosa nastupit će nakon smrti J. V. Staljina. Posebno je obrađen položaj slovačke i češke manjine na jugoslavenskom području u razdoblju od 1948. do 1955. godine. Otprije postojeća nenaklonost Komunističkoj partiji Jugoslavije i sukob s IB-om još su više pojačavali sumnju u njihovu lojalnost. Otpor se pripisivao i "kulačkim elementima" te svećenstvu, posebice evangeličkom. Posljedice su bile različite, a česta su uhićivanja i otpremanja na "društveno korisni rad" te javni nastupi Slovaka i Čeha u kojima prozivaju čehoslovačke vlasti kao "poslušnike sovjetskih hegemonista". U knjizi je obrađeno i djelovanje manjinskih čeških i slovačkih društava u Jugoslaviji, i Hrvatskoj, čija je djelatnost nakon rata bila više dio jugoslavenske državne politike, a ne izraz "autonomnog života manjine". Rezolucija Informbiroa utjecala je i na tijek iseljavanja Čeha i Slovaka iz Jugoslavije. Zamrzavanje "reemigrantskog računa", na koji se polagao i novac čehoslovačkih turista, od strane Narodne banke Jugoslavije uzrokovao je materijalne probleme iseljenicima. Čehoslovačke državne institucije taj su problem djelomice riješile davanjem zajmova u protuvrijednosti 90% od uloga iseljenika koji su ostali u Jugoslaviji. Bilo je i primjera, neposredno nakon rata, ilegalnih odlazaka Čeha i Slovaka koji nisu na vrijeme zatražili čehoslovačko državljanstvo i nisu se materijalno osigurali u matičnoj zemlji te su nakon rezolucije IB-a i dalje bili jugoslavenski državljani. Jugoslavija im je omogućavala povratak, gdje im je nerijetko bio i dio obitelji, i tako dobila svojevrsnu političku prednost i ostvarila snažan promidžbeni efekt. Nagomilane probleme oko iseljavanja dvije države od 1950. nisu ni rješavale, nego su se međusobno optuživale. Iseljenici

iz Jugoslavije u Čehoslovačkoj također su korišteni u promidžbenom ratu, osobito Udruženje Slovaka iz Jugoslavije i njegovi članovi Pavel Vrbovski, koji je bio pripadnik Narodnooslobodilačke vojske, i Andrej Vlado Kardelis, također sudionik NOB-a i nositelj Partizanske spomenice 1941. Manjinske škole, kulturne ustanove i izdavačka djelatnost Čeha i Slovaka također su u svom radu osjetile zahlađenje i prekid odnosa dviju država. Sukob uzrokovan Rezolucijom IB-a prenio se i na emigraciju, odnosno Jugoslavija je tražila suradnju s čehoslovačkim socijaldemokratima koji su prebjegli u zapadne zemlje (osobito s Bohumilom Laušmanom), a čehoslovačka strana vrbovala je državljane Jugoslavije koji su otprije živjeli u Čehoslovačkoj, kao i one koji su prebjegli nakon Rezolucije IB-a. Kontakti s češkom emigracijom ostvarivali su se isključivo preko Partije jer se u nju imalo najviše povjerenja, više nego u diplomaciju, pa čak i Udbu. Bila je to mjera predostrožnosti da ne dođe do širenja "nepoželjne ideologije". Čistke koje su se provodile krajem četrdesetih i početkom pedesetih godina u Čehoslovačkoj u nekim su slučajevima imale i sudski proces, a najznačajniji takav slučaj bilo je suđenje čehoslovačkom komunističkom dužnosniku Rudolfu Slánskom koga se, između ostalog, teretilo i za rad u korist Jugoslavije odnosno jugoslavenske obavještajne službe. Otvoreno neprijateljstvo, kako Selinić naziva razdoblje od 1950. do 1953., obilježilo je jugoslavensko-čehoslovačke odnose i snažni promidžbeni rat u kojem se stvarala "iskrivljena slika drugog". Autor naglašava da nijedna "ibeovska država" nije tako "naglo, skokovito i dramatično" prešla u jugoslavenskoj javnosti put "od ljubavi do mržnje". U veljači 1948. Jugoslavija je nedvojbeno izražavala potporu "narodnodemokratskim i progresivnim snagama" u Čehoslovačkoj koje će za nekoliko mjeseci biti optužene da su nasilne, brutalne, antisemitske i sl. Češka je strana uzvratila optužbama da "jugoslavenski vrh" pati od "megalomanskog precjenjivanja" svojih mogućnosti, da se guraju u "imperijalistički tabor", podcjenjuju ulogu i pomoć Crvene armije i brojnim drugima. Gotovo pet godina trajao je sustavni promidžbeni rat između Jugoslavije i Čehoslovačke, koji se vodio gotovo svakodnevno u glavnim državnim medijima, tisku i na radiopostajama. Autor je analizirao naslove, tekstove i karikature objavljene u *Rudé právo*, *Politici* i *Borbi*, u kojima su se čehoslovačka i jugoslavenska strana međusobno ocrnjivale i optuživale. U zadnjem poglavlju, naslovljenom "Normalizacija odnosa" (str. 633.–662.), autor je obradio ponovno uspostavljanje i ozdravljenje odnosa dviju država. Tri mjeseca nakon Staljinove smrti, u ožujku 1953., započelo se s normalizacijom jugoslavensko-čehoslovačkih odnosa, a ona je bila usuglašena s jugoslavenskom normalizacijom odnosa s SSSR-om.

Uz "Zaključak" (str. 663.–672.), koji je preveden na engleski jezik ("Summary", str. 673.–683.), knjiga sadrži i kazalo osobnih imena te popis izvora i literature.

Ova knjiga sustavno i temeljito prikazuje složene jugoslavensko-čehoslovačke odnose od 1945. do 1955., a odlikuju je široki zahvat problematike i dokumentarnost, prikaz konkretnih događaja i odnosa dviju država te osobito njihovih diplomatskih predstavnika. Njezina je vrijednost u tome što dodatno rasvjetljava složeno razdoblje jugoslavenske povijesti, kada se Jugoslavija našla u izolaciji zemalja istih političkih i ideoloških usmjerenja, što joj je pak "odškrinulo" vrata prema Zapadu. Autor je pominje obradio sve srpsko-čehoslovačke dodire, što je i razumljivo, te time dao poticaj hrvatskoj historiografiji da se prihvati sustavnog i znanstvenog istraživanja hrvatsko-čehoslovačkih odnosa te osobito Čeha i Slovaka na hrvatskom području.

MARICA KARAKAŠ OBRADOV